

TANITMALAR

Iván Balassa, *Az eke és a szántás története Magyarországon*. Budapest 1973. Akadémiai Kiadó. 630 s.

Şu son yıllarda Türklerin ve özellikle Anadolu Türklerinin ekincilik alanındaki çalışmalarının bilim çevrelerinde sık sık tartışıldığını görüyoruz.

Ymär Daher 1970'te *Agricultura Anatolica I. Die volkstümlichen landwirtschaftlichen Geräte. Eine wort- und kulturgeschichtliche Untersuchung der Türkvölker (mit 29 Tafeln und 2 Karten)* (Helsinki 1970) adlı bir eser verdi. Anadolu Türklüğünün ekincilik terminolojisini gözden geçiren Daher, Türk ekinciliğinin kökenleri üzerine ilginç birtakım gözlemlere varmıştır. Onun kitabı üzerine yazmış olduğumuz bir değerlendirme yazısında bu gözlemleri uzun uzadıya tartıştık. (Bu yazı *Türkiyat Mecmuası*'nda çıkmak üzeredir.)

Daher'in bu çalışmasından sonra D. E. Eremeev, *Étnogenez turok (Moskva 1971)* adlı küçük kitap yazıp yaydı. Türk ulusunun etnojenezi üzerinde duran Eremeev, Anadolu'ya gelip yerleşen Türklerin göçebe yaşamı sürdürdüklerini döne döne vurgulamakla yetinmeyerek, ekinciliği Anadolu'da öğrendiklerini ileri sürmekten de geri kalmamıştır. Eremeev'in bu yoldaki savlarını Türklerde ekinciliğin gelişmesini ana çizgileriyle çizen bir yazımızda gözden geçirmek istiyoruz.

Iván Balassa'nın eseri, Macaristan'da sabanın ve ekinciliğin tarihini kapsayan bir çalışmadır. Macar dilinin tanıklığına göre, Macarlar ekinciliği Türklerden öğrenmişlerdir. Bu bakımdan Macarların ekincilik terminolojisi Türkçe alıntılarla doludur: Macarca *tarló* 'araz' (eskiden 'tarla' olarak da kullanılmıştır), *árpa* 'arpa', *búza* 'buğday', *eke* 'saban', *sarló* 'orak', *szérú* 'harman', *szór* '(harman) savurmak', *ocsú* 'çalkantı', *öröl* 'öğütmek', *dara* 'irmik; bulgur' gibi.

Macarların sabana verdikleri *eke* adı Eski Çuvaşçadan alınmıştır. Çuvaşça *aka* biçimi ise *ak-* (Türkçe *ek-*) köküne dayanan bir türevidir. Bu kök bugün bütün Türk kollarında ortak olarak kullanılır. Eski Türkçeden beri kullanılan bu kökün Türk diyalektlerinde yaygın bir türevi de geçer: *ekin*. Ancak, *aka* türevi yalnız Çuvaşçada saklanmıştır.

Bu adın çok eski bir türev olduğu açıktır. Bu bakımdan bugün yalnız Çuvaşçada kalmış olan bu türevin eskiden daha geniş bir alanda kullanıldığı kolaylıkla tahmin edilebilir.

Eskiden Türk diyalektlerinde sabana *amaç* adı da verilmiştir. Kâşgarlı Mahmud, bu adı *amaç* (C. Brockelmann, Mitteltürkischer Wortschatz. Budapest – Leipzig 1928. 8. s.) olarak saklamıştır. Çağdaş Türk diyalektlerinin bir bölümünde (Türkî, Sart) de bu ad *amaç* 'Pflug' olarak kalmıştır. Özbekler ise bu adı *omoç* olarak saklamışlardır. Çuvaşça *aka* adının Türkçe bir kökten gelmesine karşılık *amaç* adının Farsçadan alındığı anlaşılıyor.

Eski Türkçe *bokursı* 'ağaç saban' adı da muhtemel olarak eski bir alıntıdır. Kâşgarlı Mahmud'un sakladığı bu adı Brockelmann (43. s.) *bukursı* olarak vermiştir. Çağdaş Türkler arasında bu eski ad dar bir çevrede 'kara saban' olarak kalmıştır.

Bu eski ve yabancı adlar yanında Türkler sabana Türkçe bir ad da verirler: *saban*. Çağdaş Türkler arasında ortak olarak kullanılan bu adın *saman* (< *saban*) biçimiyle birlikte Türkçe *sap* kökünden geldiği anlaşılıyor: *sap-(a)n* > *sapan > *saban* > *saman*. Buna göre, Türkçe *saban* (> *saman*) türevi başlangıçta 'saman' olarak kullanılmıştır. Ancak, Türk diyalektlerinin büyük bir bölümünde 'saman' olarak geçen bu türev, sonradan 'tarla' anlamını kazanmıştır. Bu anlamı aldıktan sonra *saban* türevi *saban ağaç* takımı içinde 'saban' anlamını da almıştır.

Macarların ekincilik alanında eski ve güçlü bir Türk baskısı altında kaldıklarını göz önüne alan Balassa, Macarca *eke* 'saban' adının Türkçeden geldiğini belirttikten sonra, Macarca *szánt* 'saban sürmek' fiilinin de Türkçeden geldiği yolunda bir sav ortaya atmaktan kendini alamamıştır (175. s.). Yazarın inancına göre, bu fiil Türkçe *saban* adıyla birleştirilebilir.

Yukarıda açıklandığı gibi, *saban* adı Türkçe *sap* kökünden gelen eski bir türevdir. Ancak, bugüne değin kökeni açık kalan Macarca *szánt* fiilinin Türkçe *saban*'la birleştirilmesi güçtür, sanıyoruz. Balassa, bu fiilin Macarcada eskiden *szánt* olarak geçtiğini bildiriyor. Çuvaşçada söz sonundaki *n*'lerin arasına *m* olarak geçtiğine tanık oluyoruz. Türkçe *karın* ~ Çuvaşça *xırām* örneğinde olduğu gibi. Türk diyalektlerinde 'sayı' olarak kullanılan *san* sözünün Macarcaya Eski Çuvaşça yoluyla *szám* biçiminde geçtiğini de biliyoruz. Bu bakımdan Macarcadaki *szánt* biçimi kolaylıkla açıklanabilir. Ancak, bu birleştirmenin en

ağır yanı, Türkçe *saban* adındaki *b* sesidir. Bu sesin Macarcada başlangıçta *v*'ye çevrildiğini ve daha sonra büsbütün düştüğünü düşünmek kolay değildir.

Yazımızın başlangıç bölümünde, son yıllarda Türk ekinciliğinin bilimsel yayınlarda sık sık ele alındığını belirtmiştik. Bu yayınlarda, göçebe yaşamı sürdüren Türklerin ekinciliği komşu (yabancı) uluslardan öğrendikleri yolunda birtakım savlara yer verildiğini de eklemiştik. Balassa, çalışmasında bu savlara değinmemiştir. Ancak, Türklerin çok eski çağlardan başlayarak Macarlara ekincilik alanında birçok bilgiler verdiklerini dile getirmiştir. Macarların Türklerden bu alanda öğrendikleri kavramlara biz de yukarıda değindik. Bu Türkçe kavramlar Türk ekinciliğinin eskiliğine en açık tanıktır.

Türk ekinciliğinin geçmişini tartışırken bu kavramların tanıklığını değerlendirmek gerekir.

Macar *sabanının* ve Macar ekinciliğinin tarihini kapsayan bu eser, yalnız bir dil çalışması değildir. Yazar, *archéologique* kazılardan elde edilen bilgileri kullandığı gibi, *ethnographique* çalışmalar sonunda sağlanan gözlem ve verileri de titizlikle değerlendirmiştir.

Hasan Eren